

УДК 340.13

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.02>

Сергєєв Кирило Олександрович,
здобувач НПУ ім. М. П. Драгоманова,
адвокат, директор Адвокатського бюро
«Сергєєв та партнери»
ORCID 0000-0003-4139-8249
atserheev@gmail.com

Serhieiev Kyrylo O.,
applicant at the National Pedagogical
Dragomanov University, lawyer,
director of the law firm «Serhieiev and partners»
ORCID 0000-0003-4139-8249
atserheev@gmail.com

ЗАКОНОДАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Анотація

Метою статті є формування теоретичної концепції ролі законодавчої діяльності та природи закону у його здатності забезпечувати досягнення політично-мотивованих цілей суб'єктів владних повноважень.

Наукова новизна статті полягає у вивченні впливу інститутів громадянського суспільства на законодавчу діяльність, де плюралізм підвищує гарантії від негативних мотивів автора, але знижує юридичну якість закону через вплив на процес його прийняття значної кількості ідеологічних течій і переконань. Досліджено, що в авторитарних державах існують більші ризики формування закону із суспільно-негативними мотивами, але його юридична якість є вищою за рахунок залучення до процесу створення акта фахових спеціалістів.

Висновки. Законодавча діяльність усвідомлюється в її широкому розумінні вольового акту будь-якої людини у напрямку створення закону, як через безпосередню реалізацію повноважень суб'єктами державної влади, так і через вплив на законодавчий процес інструментами програм державно-приватного партнерства. Як процес із створення штучного інструменту управління – закону, законотворчість розглядається в її кратологічному аспекті відповідності намірів владних еліт інтересам суспільства та їх юридичної компетентності – здатності реалізувати поставлені цілі в реальному житті людей інструментами закону.

Ключові слова: законодавча діяльність, природа закону, законотворчість.

LEGISLATIVE ACTIVITY AS A METHOD OF IMPLEMENTATION OF THE AUTHORITY

Abstract

The purpose of this article is to create a theoretical concept of legislative activity role and also a concept of a law nature in its ability to ensure the achievement of politically motivated goals of the subjects of power.

Scientific novelty is in studying the issue of the influence of civil society institutions on legislative activity. Pluralism protects from the negative motives of the author of the law, but reduces the legal quality of the law, as the process of its adoption is influenced by a significant amount of ideological currents and beliefs. Conversely, in states with high authority, the risks of forming a law with socially-negative motives are greater, but its legal quality will be higher due to involvement in the creation of an act of professional experts. Legislative activity is understood in its broad sense. This is a volitional act of any person in the direction of creating a law. It takes place through the direct fulfillment of duties by the subjects of public authorities, and by influencing on the legislative process by instruments of public-private partnership programs.

Conclusions. Considering the law as a process for creating an artificial management tool, law-making is considered in its cratological aspect. The correspondence of the intentions of the ruling elites to the interests of society and their legal competence is characterized by the ability to realize the goals in real life of people through the use of the instruments of the law.

Key words: legislative activity, nature of the law, lawmaking.

Постановка проблеми. Останнім часом не лише в Україні, але і в більшості демократій світу поширюється критика якості законів. Це провокує розвиток правового нігілізму та зниження довіри до органів державної влади, що формує потребу додаткового дослідження природи закону у його здатності створювати належні юридичні наслідки, виконуючи важливе завдання правової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Залежність закону від політичної волі представників державної влади підкреслювали у своїх працях майже всі дослідники держави і права, зокрема Платон, Ніколо Макіавеллі, Томас Гоббс та інші. Ганс Кельзен робить важливі висновки про нормотворення в контексті розгляду співвідношення закону та традиційної норми. А дослідження Роберта Даля стосовно поліархічної моделі політичного процесу забезпечили високий вплив на форму сучасного парламентаризму. Немало уваги цьому питанню приділено й українськими вченими О. Мурашиним, О. Петришиним, С. Мельничуком та іншими.

Метою статті є формування теоретичної концепції ролі законодавчої діяльності та природи закону у його здатності забезпечувати досягнення політично-мотивованих цілей суб'єктів владних повноважень.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні не існує держави, яка б не використовувала закон у формуванні правового порядку. За тисячі років свого існування закон безперервно привертає увагу дослідників, що намагаються усвідомити його роль та природу.

Перші закони, складені до нашої ери, відрізнялися від правових звичаїв лише двома ознаками: писемною формою і захистом встановлених правил авторитетом держави. Хоча щодо їх відповідності звичаєвому праву, навіть історики зазвичай додають обережні слова «переважно», «в основному». Причину можна розглянути на прикладі історії створення Драконтівих законів 621 року до нашої ери. Драконтіві було доручено переглянути і записати чинне звичаєве право, що він і здійснив. Так виникли Драконтіві закони.

Згідно з переказами, ці закони відзначалися надзвичайною жорстокістю, за що увійшли в історію як «драконівські закони». «Закони Драконта написані не чорнилом, а кров'ю» – так характеризували їх самі греки [1]. Сучасники Драконта, які були представниками того самого народу, критикували закони, вважаючи їх надмірно жорстокими, а отже – писаний закон не був для них звичним, відповідно – не відповідав існуючим правовим традиціям.

Цей приклад привертає увагу до питання штучності природи закону і впливу суб'єктивного мотиву автора на зміст акта. Поєднуючи в собі політичну і юридичну складову, з одного боку, закон сприймається як головне джерело права, що перебуває у сфері дослідження юридичних наук. А з іншого боку, з давніх часів і донині закони приймаються виключно політиками, для досягнення їх власних політичних цілей. У світі немає жодного прикладу держави, в якій би закон приймався адміністративними службовцями.

Суперечність політичної та юридичної природи закону спостерігається і в наш час. Так, «Теорія держави і права» авторства О. В. Петришина, С. П. Погребняка, В. С. Смородинського визначає закон як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що приймається відповідно до особливої процедури парламентом або безпосередньо народом і регулює найважливіші суспільні відносини [2]. У той же час словником «*Dictionary of Law*» закон визначається як обов'язкове до виконання зведення правил, за допомогою якого здійснюється управління кожним суспільством [3]. Ця дефініція відрізняється від вищенаведеної, в першу чергу, політичною метою закону – управління суспільством, всупереч прийнятої у школах континентальної сім'ї позитивістської концепції мети – регулювання суспільних правовідносин.

Однією з основних форм законотворчої діяльності прийнято вважати визнання державою правового характеру норм, що склалися без участі правотворчих органів держави [4, с. 28]. Якщо змоделювати цю концеп-

цію у приватному випадку, то виходить, що законодавець має усвідомити правову традицію і прийняти стосовно неї одне з трьох рішень: ігнорувати (залишити поза державною увагою у формі суспільної самоорганізації), регулювати (з декількох існуючих у правових традиціях способів реалізації права визначити один, який захистити авторитетом держави), або заборонити. Ця конструкція є утопічною з огляду на те, що звичай – явище хаотичне, він швидко змінюється у часі і просторі, є різним в різних соціальних групах. Відповідно, законодавець розглядає звичай суб'єктивно, через призму власного світогляду, інтересів і переконань, помічаючи лише ті правила, які відповідають його цілям. На відміну від звичаю, який формується, змінюється і припиняється еволюційним шляхом, відображаючи реакцію суспільства на зміни обставин об'єктивної реальності, закон є явищем штучним – створеним людьми у їх прагненні досягнення поставленої мети. Ганс Кельзен припускає здатність держави відображати у позитивному законі правовий звичай лише як одну з ймовірностей, при цьому зазначаючи, що: «Створені законодавством загальні правові норми є свідомо запровадженими, себто узаконеними нормами» [5, с. 251]. Іншим фактом, що заперечує концепцію відображення законом звичаєвих норм, є наявність в історії великої кількості актів, якими здійснювалася тиранія, геноцид та інші злочини проти людства, а отже – актів, які настільки категорично порушували інтереси соціальних груп, що без сумніву не могли міститися у їх звичаєвих правових традиціях. Як сумнозвісний «Закон п'яти колосків» (Постанова «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 року), яким було забезпечено Голодомор в Україні. Сюди ж можна віднести і приклади застосування державами іноземних правових практик, які примусово нав'язувалися корінним народам. Ці обставини заперечують тезу про мету закону – регулювання суспільних правовідносин в межах звичаєвих норм, але доводять суб'єктивний характер природи закону як інструменту досягнення політичних цілей чинною державною владою.

Беззаперечно, закон регулює правовідносини і має значний вплив на формування

правил людської поведінки. І. В. Риндюк характеризує якість законодавства двома аспектами – соціальним та юридичним. Соціальний аспект якості законодавства відображає відповідність змісту законодавства соціальним реаліям (економічним, політичним та іншим), а юридичний аспект якості законодавства відображає відповідність законодавства мовним та логічним вимогам правотворчої техніки [6, с. 40–43]. Однак цей перелік обмежений. Якість закону є абстрактним явищем, що визначається рецепіентом у суб'єктивному сприйнятті здатності закону забезпечити його власні потреби. Будучи виключно державним явищем, закон перебуває в монопольному володінні діючої державної влади, яка за його допомогою примушує суспільство до виконання певних вимог. З цієї позиції якість закону визначається його здатністю досягати визначеної владною елітою політичної мети. Навіть за умови, що метою автора закону була публічна популярність, якщо закон її забезпечить, то в розумінні його монопольного власника (влади) він є якісним.

Закон важливо дослідити в контексті двоєдності його політичної і юридичної природи, рівнозначності впливу цих факторів на визначення якості нормативного акта. Для цього необхідно детальніше поглянути на явища соціального (політичного) результату закону та його правових наслідків. Останні стосуються категорії правореалізації, коли передбачена законом система правил поведінки виникає в реальному житті. Так, метою відомого закону Рейгана **Economic Recovery Tax Act**, прийнятому в США у 1981 року, було зменшення податків, і коли суспільна група – підприємці – виконали вимоги закону, сплативши податки за новими ставками, настали правові наслідки, передбаченні актом. А соціальним (політичним) результатом закону стали суспільні і державні зміни, а саме – зростання економіки, яке відбулося внаслідок розвитку бізнесу і збільшення кількості робочих місць. Тож, правові наслідки – це юридичне явище, що характеризує здатність закону створювати систему правил поведінки в реальному житті певної соціальної групи. А соціальний результат дії закону – це політичне явище, що визначає зміни суспільного та державного ладу, які відбуваються за настання правових наслідків. Відповідно, соціальний і юридичний ас-

пекти закону мають не рівнозначну, а причинно-наслідкову залежність, де настання соціального результату залежить від здатності закону забезпечити правові наслідки.

Залежність закону від суб'єктивної волі еліт є абсолютною. Закон є інструментом без власної природи і мети, він має лише функціональні можливості. Як будівельний інструмент молоток, мету і спосіб використання якого визначає людина, що тримає його в руках і за його допомогою може вбити цвях або використати для вбивства людини. Так і закон повністю перебуває у володінні влади як спільноти індивідів, які і визначають мету використання його можливостей для досягнення їх власних політичних цілей, де регулювання суспільних правовідносин, або загальне благо є лише одними із багатьох ймовірних мотивів.

Томас Гоббс казав: «Річ, яка перебуває у стані спокою, залишатиметься у цьому стані завжди, якщо ніщо не рухатиме її» [7]. Первинна ідея закону завжди зароджується в однієї людини і є його суб'єктивним сприйняттям певного суспільного явища як проблеми, вирішення якої потребує державного втручання. Етап виникнення первинної ідеї спирається на фантазію, уяву та знання автора. Відповідно і висновки цього етапу про способи, засоби та інструменти досягнення цілі є лише попередніми припущеннями.

Первинна ідея передбачає усвідомлення проблеми, мотиву її вирішення та бажаного результату. Наукою прийнято брати за основу ідеальний мотив законотворення – захист інтересів держави та суспільства, відстоювання національних інтересів тощо. Та реальність значно цинічніша. Політик може прагнути власного збагачення, обмеження прав громадян для зміцнення влади і політичного впливу тощо. І зазначені соціально-позитивні або соціально-негативні прагнення він вкладає у власне уявлення мети закону.

Прийнявши рішення реалізувати ідею, автор визначається із вибором способів, засобів та інструментів досягнення запланованого результату. Вони можуть бути правовими (примус до певних правил поведінки від імені держави у формі нормативно-правових актів) або позаправовими (від особистого імені діяча, спираючись на його власний авторитет). На відміну від попереднього, цей етап характеризується раціональним мисленням. Його результатом є формулювання концепту-

ального змісту і визначення виду нормативного акта, правовими властивостями якого ці правила можуть бути імплементовані в систему законодавства. Лише тут і виникає ініціатива створення саме закону як одного із припустимих правових інструментів.

Відповідно якість закону визначається його здатністю досягати поставленої автором мети, яка завжди є політично обумовленою. На це впливають результати кожного з етапів його створення: формулювання політичного мотиву та соціального (політичного) результату, визначення способів і засобів його досягнення, виду нормативного акта, точність законодавчої техніки. Помилка в будь-якому із перелічених етапів призводить до зниження якості всього закону в цілому.

Явище законодавчої діяльності інколи ототожнюють із законодавчим процесом. Та їх різниця визначається вже у термінах «процес» і «діяльність». Законодавчий процес – це нормативно визначена послідовність рішень уповноважених органів державної влади, внаслідок реалізації якої писемний текст набуває статусу закону. Починається він реалізацією державним апаратом рішення про розроблення проекту законодавчого акта (актів), завершується його діями, які надають законодавчому акту юридичної сили [8]. Процес є виключною компетенцією органів державної влади та, відповідно, уповноважених посадових осіб – суб'єктів законодавчого процесу. Діяльністю ж є активність суб'єкта, що має усвідомлюваний характер і спрямована на досягнення поставленої мети – уявної моделі майбутнього результату діяльності [6, с. 40–43]. Законодавча діяльність, як правова форма здійснення функцій держави, уособлює діяльність із об'єктивації результатів правотворчості у форму законів, які покликані врегулювати найважливіші суспільні відносини [9]. Отже, законодавча діяльність – це напрям волевої дії людини, спрямованої на створення законодавчого акта.

Демократичні держави відрізняються більш широким колом суб'єктів законодавчої діяльності за рахунок допуску інститутів громадянського суспільства до процесу складання нормативних актів. Тут можуть бути задіяні громадські діячі, лобісти, експерти різних галузей, засоби масової інформації, політичні партії. Не маючи формального права законодавчої ініціативи, інститути

громадського суспільства здійснюють законодавчу діяльність через уповноважених посадовців інструментами державно-приватного партнерства. Вони можуть визначати напрямки, що потребують правового регулювання, концептуальні засади майбутнього закону, або навіть самостійно складати текст проекту і направляти його до законодавчого органу через парламентарів або урядовців – партнерів. Фактично, поряд з прямою і представницькою демократією, державно-приватне партнерство стало ще одним способом реалізації влади народу через допуск активної частини населення до інструментів, що формально доступні виключно державній владі. Також на сьогодні існують юридичні компанії, які системно надають професійні послуги зі складання текстів законопроектів та проведення юридичних експертиз на комерційній основі. Ці явища вже присутні у реальному житті і мають значний вплив на процес ухвалення закону. Відповідно, на відміну від законодавчого процесу, суб'єктом законодавчої діяльності може бути будь-яка людина, яка виявить активність у напрямку створення нормативного акта.

Незважаючи на це, основним «власником» закону і порядку його створення є державна влада. Саме її представники формують мотиви і визначають цілі майбутнього акта. Від їх волі залежить напрям законодавчої діяльності – врегулювати суспільні відносини або протиправно збагатити окремих осіб за рахунок бюджету, прийняти або відмовити в законодавчій ініціативі громадській організації та інше – все це є виключною компетенцією уповноважених посадовців. Віктор Розенблюм зазначає: «Якщо закон складається з правил, які забезпечуються державним примусом, а політика – це процес формування та виконання державної волі, то закон є результатом політичного процесу» [10]. М. В. Владимиров визначає державну владу, як відносини щодо здійснення функцій і повноважень держави спеціально створеними органами та посадовими особами шляхом прийняття нормативно-правових актів у межах і порядку, передбачених законодавством [11, с. 46–53]. Л. М. Герасіна зазначає, що влада, безумовно, має не лише об'єктивну, а й штучну природу, яка суб'єктивно зумовлена діями її людських носіїв [12, с. 6]. Відповідно, штучність природи влади відображається і у штучності закону.

Найбільш розповсюдженою законодавчою інституцією сьогодні є парламент. Говорячи про парламентаризм, сучасники усвідомлюють його в межах концепції політичного плюралізму Г. Ласкі, М. Дюверже, Р. Дарендорфа, Р. Даль, Й. Шумпетера. Природа політичного плюралізму є такою, що, з одного боку, він сприяє різноманіттю інтересів і поглядів, а з іншого, його метою є досягнення гармонії, узгодженості, рівноваги і, врешті-решт, суспільної і політичної стабільності [13]. Розвиток теорії плюралізму, а також супутніх йому ідеологій поліархії, демократичного популізму та інших припав на часи після другої світової війни, коли світ знаходився у пошуку ідеальної концепції громадського контролю політичних еліт для уникнення появи тираній. Головною ознакою плюралізму є рівна конкуренція політичних і суспільних груп у впливі на політичне рішення, де будь-яка дія держави є продуктом компромісу.

Перевірки практикою не витримала теорія демократичного популізму, яка передбачала, що будь-яке рішення, що користується популярністю в народі, є в його інтересах. Мотивований популізмом законодавець втрачав усвідомлення кінцевого результату закону та його здатності створювати правові наслідки, бо його мета досягалася в момент, коли закон створював автору необхідну суспільну популярність. Особливого розмаху популізм набув за сучасної епохи інформаційних технологій. Останнім часом почастішали випадки, коли на питання до парламентарів про цілі законопроекту, вони уточнюють: «Що мається на увазі під цілями?», що означає лише те, що вони навіть не усвідомлюють наслідків акта їх власного авторства. Навряд Мартін Лютер Кінг мав би проблему із відповіддю на таке питання, його мета була цілком зрозуміла – рівність прав чорношкірого та білого населення. Теорія популізму виявилася помилковою. Суспільство здатне помилятися в питаннях оцінки ідеї законів! Але саме суспільство є єдиним суддею в оцінці результату, до якого закони призводять!

Теорія демократичного плюралізму переважно виявилася вірною і досягла бажаної мети. Конкуренція суспільних груп забезпечила ефективний захист від тиранії і закріпила основні людські свободи. Зокрема, було подолано політику сегрегації у південних штатах США, прибрано випадки релігійної,

гендерної та національної дискримінації в багатьох країнах Європи.

Плюралізм виявився менш ефективним перед авторитаризмом у питаннях якості закону. Існує думка, що раціональна влада базується на компетентності, а ірраціональна спирається на віру народу у мудрість і всемогутність правителя, яка є надійною запорукою для останнього в експлуатації своїх підданих [14, с. 66–70]. Та логічний аналіз явища компетентності вказує на зворотні висновки. В авторитарних державах до прийняття законодавчого акта залучаються виключно компетентні фахівці, які забезпечують високу здатність закону досягати поставлених державною владою цілей, хоча ці цілі часто бувають соціально-негативними.

Демократичний парламент формується за критерієм політичних переконань із людей, які не є спеціалістами в галузі законодавчої діяльності. За плюралістичної конкуренції на процес прийняття закону вчиняється тиск великої кількості зацікавлених груп, що часто призводить до втрати первинної мети, яку ставив перед ним автор, а вибори мотивують парламентарів до неконтрольованого популізму. Негативний вплив плюралізму на якість закону проявляється майже на кожному з етапів законодавчої діяльності. Навіть питання визначення способів і засобів досягнення бажаного результату парламентарі більш схильні передавати нефаховим представникам інститутів громадського суспільства (обговорюючи це на круглих столах, форумах та інших публічних заходах), ніж фаховим спеціалістам галузі, оскільки підтримка громадськості підвищує їхню популярність серед виборців. У той же час, активісти часто мотивовані утопічними переконаннями, які знижують практичну здатність закону створювати суспільно-необхідний результат. Такі наслідки припускали і багато ідеологів плюралізму. Так, Роберт Даль зазначав: «Якщо теорію поліархії в цілому вважати розумною, то стає зрозумілим, що жодні конституційні правила не забезпечать захист від тиранії, якщо немає відповідних соціальних передумов» [15].

Плюралізм відіграє важливу політичну роль, гарантуючи захист суспільства від соціально-негативних мотивів державної влади. Але сьогодні важливо визнати проблему існування і негативних факторів його впливу на якість закону. Це забезпечить стимул до пошу-

ку більш ефективних форм реалізації плюралізму в контексті законодавчої діяльності.

Однією із важливих передумов розвитку цивілізації є здатність людини до планування майбутнього. І не останню роль в цьому процесі відіграє стабільність закону, яка забезпечує усвідомлення правил суспільної поведінки, що діятимуть тривалий період часу. Сучасна людина здатна будувати плани на значно менший період майбутнього, ніж наші пращури у попередні епохи. З об'єктивних причин це викликано динамічним технологічним розвитком і, як наслідок – швидкою зміною правовідносин і законодавства. Однак частими є і випадки невинуватої частоти зміни законів, що для їх реципієнтів створює додаткові фактори нестабільності у формуванні планів на майбутнє. Відповідно, держава не має безлімітного ресурсу законодавчих змін без негативних наслідків для суспільства, що зумовлює додаткову відповідальність парламентарів у цьому напрямку.

Закон є позитивним регулятором правовідносин. Та важливо усвідомлювати, що це штучний регулятор, створений людьми в їх суб'єктивному усвідомленні справедливості і права заради досягнення цілей, сформованих їхніми внутрішніми переконаннями, емоціями і страхами. В цій конструкції важливо розглядати закон лише як а-природний штучний інструмент, що має виключно функціональні можливості, які реалізуються державною владою на її власний розсуд.

Висновки. Усвідомлюючи закон як штучний інструмент реалізації цілей державної влади, переосмислюються вимоги до законодавчої діяльності, яку важливо розглядати в кратологічному аспекті щирості намірів владних еліт в інтересах суспільства та юридичної компетентності – здатності реалізувати поставлені цілі в реальному житті людей інструментами закону.

Список використаних джерел:

1. Анатольєва О. І. Історія держави і права зарубіжних країн : конспект лекцій. Київ, 2015.
2. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2014. 368 с.
3. «Law – The enforceable body of rules that govern any society». *Dictionary of Law / Jonathan Law and Elizabeth A. Martin. (7 ed.). Oxford University Press, 2014.*

4. Перерва Ю. М. Законотворчість як вид правотворчої діяльності. *Право і безпека*. 2005. Т. 4. № 4. С. 27–30.

5. Кельзен, Ганс. Чисте правознавство: з дод.: Пробл. справедливості / Пер. з нім. О. Мокровольського. К. : Юніверс, 2004. 496 с.

6. Риндюк І. В. Удосконалення законодавства як правотворча діяльність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія Право. Випуск 34. Том 1. С. 40–43.

7. Гоббс Т. Левіафан / Пер. з англ. К. : Дух і Літера, 2000. 606 с.

8. Теорія держави і права : навч. посіб. / [С. К. Бостан, С. Д. Гусарєв, Н. М. Пархоменко та ін.]. К. : ВЦ «Академія», 2013. 348 с. (Серія «Альма-матер»).

9. Мельничук С. М. Законодавча діяльність як правова форма здійснення функцій держави. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 6. С. 20–25.

10. Rosenblum, Victor G. *Law as a political instrument*. New York : Random House, 1955.

11. Владимиров М. В. Державна влада в умовах розвитку громадянського суспільства. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 2. С. 46–53.

12. Герасіна Л. М. Інституційна природа державної влади та система її політико-правових інститутів. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2003. № 5. С. 6.

13. Остапенко М. Політичний плюралізм: багатогранність змісту. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 29–36.

14. Бульбенюк С. С. Проблеми політичної влади. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2014. Випуск 14. С. 66–70.

15. Даль, Роберт. Поліархічна демократія. *Теорія і практика демократії. Обрані тексти* / пер. с англ. под ред. В. Л. Іноземцева, Б. Г. Капустіна. М. : «Ладомір», 2006. 496 с.

References:

1. Anatoleva, O. I. (2015). *Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain. Konspekt lektsii*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Petryshyn, O. V. (Ed.). (2014). *Teoriia derzhavy i prava: Pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

3. Law, J., A. Martin, E. (Eds.). (2014). *Dictionary of Law* (7 ed.). Oxford University Press.

4. Pererva, Yu. M. (2005). Zakontvorchist yak vyd pravotvorchoi diialnosti. *Pravo i Bezpeka* (Vol. 4), 4, 27–30 [in Ukrainian].

5. Kelzen, H. (2004). *Chyste pravoznavstvo: z dodatkom: Problemy Spravedlyvosti*. Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].

6. Ryndiuk, I. V. (2015). Udoskonalennia zakonodavstva yak pravotvorcha diialnist. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*, 34'1, 40–43 [in Ukrainian].

7. Hobbs, T. (2000). *Leviafan*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].

8. Bostan, S. K., Husariev, S. D., Parkhomenko, N. M. (2013). *Teoriia derzhavy i prava: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: VD «Akademiiia» [in Ukrainian].

9. Melnychuk, S. M. (2016). Zakonodavcha diialnist, yak pravova forma zdiisnennia funktsii derzhavy *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 6, 20–25 [in Ukrainian].

10. Rosenblum, V. G. (1955). *Law as a political instrument*. New York: Random House.

11. Vladymyrov M. V. (2013). Derzhavna vlada v umovakh rozvytku hromadianskoho suspilstva. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2, 46–53 [in Ukrainian].

12. Herasina, L. M. (2003). Instytutsiyna pryroda derzhavnoyi vlady ta systema yiyi polityko-pravovykh instytutiv. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*, 5 [in Ukrainian].

13. Ostapenko, M. (2011). Politychnyi pliuralizm: bahatohrannist zmistu *Politychnyi menezhment*, 6, 29–36 [in Ukrainian].

14. Bulbeniuk, S. S. (2014). Problemy politychnoi vlady. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova, Serii 22, Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*, 14, 66–70 [in Ukrainian].

15. Dal, R. (2006). Poliarkhichna demokratiia. *Teoriia i praktyka demokratii. Obrani teksty*. Moscow: «Ladomyr» [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 21 січня 2019 р.